

Socijalna istorija jugoslovenskog rokenrola*

Aleksandar Raković, *Rokenrol u Jugoslaviji 1956-1968 (Izazov socijalističkom društvu)*, Beograd: Arhipelag, 2012.

Ratovi devedesetih i krvavi raspad SFRJ učinili su da na tom prostoru društvena misao na duže vreme bude fokusirana samo na ratne teme. Na taj način potisnuta je, i gotovo oterana u potpuni zaborav, svest o kulturnim pregnućima i dostignućima mladih ljudi koji su dotad mislili da rat može postojati samo u istorijskim čitankama i na nekim drugim geografskim prostorima, jako udaljenim od ovog na kome su oni živeli. Zaboravljeno je vreme rokenrola i užitaka (ne samo muzičkih) koje je on u Jugoslaviju donosio od sredine pedesetih i tokom šezdesetih na talasima zapadne kulture. Čak i neposredno posle ratne oluje promišljanje toga vremena je odloženo jer su kulturni život zapljusnuli neki novi talasi, pre svega muzika, koja je eklektički spajala nepomirljive pravce, a za koju je (budući da spada u tipičnu Lowbrow kulturu) sklepan kolokvijalni naziv: turbofolk.

Prva decenija ovoga veka, međutim, unela je brojne novine. Ne samo u muzici rokenrola u bivšim jugoslovenskim republikama nego i u knjigama i člancima posvećenim njoj. Istina je da se u najvećem broju slučajeva radi o publicističkim radovima koji nemaju eksplicitno naučni karakter (deskriptivno istoriografskim i muzikološkim napisima, enciklopedijama i leksikonima, monografijama posvećenim određenim bendovima). Međutim i radovi takvog profila pružaju građu za eventualne naučne pristupe (istorijske, sociološke, etnološko-antropološke, kulturološke, estetičke), koji će se na višem nivou teorijske analize, zatim sintetički i komparativno, baviti fenomenom jugoslovenskog, pa dakako i srpskog, roka. Uostalom, zahvaljujući, između ostalog, i takvim delima nastala je knjiga *Rokenrol u Jugoslaviji 1956-1968 (Izazov socijalističkom društvu)*, istoričara Aleksandra Rakovića. Ona predstavlja dopunjenu i obogaćenu verziju njegove istoimene doktorske disertacije, odbranjene na Filozofskom fakultetu u Beogradu 2011. godine. Može se reći

da je reč o pionirskom poduhvatu, jer je ovde po prvi put, temeljno, srpska naučna historiografija posvećena rokenrolu i njegovim uticajima na jugoslovensko društvo. Inače, studija koja je pred nama ima 640 stranica i sadrži odgovarajuće fotografije najpoznatijih ličnosti i jugo bendova, među kojima su *Silujete*, *Elipse*, *Zlatni dečaci*, *Crni biseri*, *Crveni koralji*, *Grupa 220*, *Roboti*, *Kameleoni*. Od izvora na koje se autor ove obimne, značajne i nadasve zanimljive knjige oslanjao takođe treba izdvojiti arhivsku građu, koja svedoči o tome kako su se državni i partijski organi, analitičke službe i naučne ustanove odnosile prema rokenrolu i njegovom uticaju na jugoslovensku omladinu (zato je podnaslov *Izazov socijalističkom društvu* ništa manje bitan nego sam naslov). Ne treba zanemariti ni svedočenja sudeonika toga vremena i aktera rokenrola (ponajviše muzičara, ali i novinara, reditelja, šahista, rok kritičara i kolekcionara ploča) koji su autoru bili važni sagovornici u propitivanju mesta i značaja ove muzike u životu mladih toga vremena.

Budući da se koreni rok muzike nalaze u SAD, autor uvodna razmatranja posvećuje muzičkim pravcima belih i crnih Amerikanaca u prvoj polovini 20. veka. Treba reći da se radi o razmatranjima koja su mnogo više od uvodnih natuknica jer zahvataju 180 stranica. Ovdje se rokenrol tretira kao muzički konglomerat. On nije monolitan jer obuhvata mnoge pravce i potpravce: od rokabilija, kantri i folk roka do art roka, esid roka, soula, ritma-i-bluz, disko roka, progresivnog roka, pank, hevi metala i fanka. Nosioci rok zvuka nisu bili samo belci, već u velikoj meri crnci i žene, što govori o tome da je rokenrol takva muzika koja ne priznaje nikakve barijere, te da je on „velika ujedinjujuća snaga“ (str. 36). Od „zvučnijih“ imena ranog rokenrola kojima je u knjizi posvećena pažnja valja pomenuti nekoliko: Bil Hejli (Haley), Elvis Presli (Presley), Tomi Stil (Steele), Čak Beri (Berry),

* Pripremljeno u okviru projekta Centra za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Nišu, *Tradicija, modernizacija i nacionalni identitet u Srbiji i na Balkanu u procesu evropskih integracija* (179074), koji finansira Ministarstvo za prosvetu i nauku Republike Srbije.

Badi Holi (Holly), Litl Ričard (Richard). Nezaobilazni su bili i Sem Kuk (Cooke), Rej Čarls (Charles), Džejsms Braun (Brown), Vilson Pickett (Pickett). A onda slede kultni bendovi britanske i američke rok scene, na čelu sa Bitlsima (The Beatles), Enimalsima (The Animals), Rolingstounsima (The Rolling Stones), Dorsima (The Doors), Hendriksom (Hendrix)... Krećući se „od pamučnih polja do rokenrol revolucije“, Aleksandar Raković čitaoca lagano uvodi u milje jugoslovenskog društva. U njemu identifikuje uticaje popularne kulture Zapada na muziku, film, modu i zabavnu štampu. Iako se muzika u ovoj knjizi razumeva kao „neizbežna osnova“, po autoru je ništa manje važna „nadgradnja kroz politički i društveni kontekst“ koji će rokenrolu omogućiti „pravo građanstva“ na ovom prostoru (str. 6). Ovdje vidimo Rakovića kao teoretičara koji raspolaze i određenim sociološkim i političkim znanjima, zahvaljujući čemu uspeva da problematiku o kojoj raspravlja zahvati u celosti, u kulturnosociološkom kontekstu. Posmatrani period omeđen je pedesetšestom i šezdesetosmom godinom, jer su se 1956. u jugoslovenskoj štampi pojavili prvi članci o rokenrolu kao „nemoralnoj“ muzici na Zapadu, a 1968. jugoslovenski rokenrol postaje nezaobilazni i integralni deo kulture mladih.

Glavna razmatranja u knjizi tiču se rokenrola u Jugoslaviji, od momenata kada se on postulirao kao kopija zapadnjačkih pravaca i muzičkih bendova do vremena u kojima ju-rok postaje originalniji i samostalniji u estetskom izrazu i tematskim sadržajima. Raković izdvaja dva perioda. Jedan prepoznaje kao godine klasičnog rokenrola (1956-1965), a na drugi (1961-1968) gleda kao na vreme „električarskog“ rokenrola. Elem, u prvom razdoblju omladina traga za načinima opstajanja muzike koja, bar na početku, odudara od vrednosti i ideologije socijalističkog društva. Sociološki je relevantna činjenica da „nezdrava podeljenost između radničke, seoske i gradske omladine“, na koju su ukazivali vodeći političari i CK SKJ, tokom šezdesetih jenjava i bleđi. Zaključak autora je da je u ukljanjanju socijalnih podela među omladinom rokenrol imao važnu ulogu (str. 189). Kao i na Zapadu toga vremena, sukob se sa klasnog prebacuje na generacijski teren. Sve je veći jaz između mladih i njihovih roditelja, koje su deca krivila za negativne podele u društvu (mito, korupcija, krađe, protekcija). Kako su šezdesete promicale,

veli Raković, sve jasnije su uočavana generacijska razilaženja starih i mladih Jugoslovena. Socijalistička omladina govorila je protiv deformacija u društvu, bunila se protiv ignorantskog odnosa starijih i tražila je više slobode za svoje stvaralaštvo. Taj period (1961-1968) u ovoj studiji je prepoznat kao „vreme električarskog rokenrola“, a on se poklapa sa vremenom u kome dolazi do bunta mladih (str. 325). Mladi su bili pod budnim okom Partije, pa i samog predesdnika Republike, koji su skupa dobro odmeravali poteze kojima će ih voditi u „lepšu budućnost“, a istovremeno im ne oduzimati mogućnosti sopstvenog izbora.

Prve nedelje juna 1968. došlo je do studentskih demonstracija u Jugoslaviji. One su bile posledica uticaja koji su stizali sa studentskih protestnih okupljanja u svetu, ali ništa manje i ekonomske situacije u zemlji, nedostatka posla za mlade, društvenih nejednakosti, svemoći birokratije, depersonalizacije odgovornosti. U ovom delu knjige, Raković manirom dobrog istraživača i analitičara vrši sociološku analizu stanja u zemlji, razapetoj između starog, konzervativnog (socijalističkog) kulturnog modela i novog, modernijeg kulturnog (građanskog) talasa koji pristiže sa Zapada. Sa pobunom mladih šezdesetosmaša zatvoreno je jedno istorijsko poglavlje, a započeto je drugo. Država nije imala kud nego da prizna svoje greške i dâ za pravo mladima. Ništa od onoga što su mladi izborili (rokenrol, omladinska štampa, seksualne slobode), pod uslovom da se nije suprotstavljalo ideologiji, nije suzbijano. Nakon junskih događaja 1968, Partija je uspostavila novi savez sa rokenrolom i popularnom kulturom, od kada je između njih započeo dvodecenijski sklad (str. 341). To predstavlja klasični primer nemoći države da zaustavi globalizacijske promene. Tada država preuzima ideje mladih predstavljajući ih kao sopstvene ideje (*déja vu*), čime tupi potkulturnu oštricu, a samu potkulturu (rokenrola) ubacuje u matricu vladajuće kulture.

Naredne stranice ove knjige posvećene su jugoslovenskim pogledima na britanski i italijanski *bit* (tako je šezdesetih godina imenovana rok muzika). Posebna pažnja je (s pravom) posvećena Bitlsima i njihovoj popularnosti u Jugoslaviji. U okviru poglavlja o „električarskoj eksploziji“ autor se temeljito bavi zagrebačkim i beogradskim VIS-ovima (vokalno-instrumentalnim sastavima), velikim

beogradskim gitarijadama, muzikom, atmosferom na beogradskim igrankama, bit modom, promenama seksualnih navika i ostalim novotarijama koje su krasile tadašnji život mladih. U završnom delu slede poglavlja o bitnicima i hipicima, to jest o jugoslovenskim pogledima na fenomene američkih bitnika (potkultura) i hipika (kontrakultura). Suština je u tome da su antisegregacionizam, pacifizam i humanizam, kao obeležja bitničkog književnog pokreta [Džek Keruak (Kerouac), Alen Ginzberg (Ginsberg) i drugi], s jugoslovenskog aspekta prihvatljiva. Za razliku od toga, boemski život, alkohol, droge, misticizam i prihvatanje budizma, nisu. Autor ističe posebnu naklonost jugoslovenskog establišmenta prema protestnim pesmama kao nezaobilaznom antiratnom simbolu šezdesetih. Njihovi autori i interpretatori, posebno Bob Dilan (Dylan) i Džoan Baez (Baez), širili su svest o pacifizmu i slobodi, suprotstavljajući se imperijalizmu kao državnoj politici Sjedinjenih Američkih Država. Dvoje pomenutih kantautora bili su ljubimci jugoslovenske štampe, koja nije štedela komplimente: dok je o Džoan Baez pisano kao o „madoni Bitnika“, Dilan je nazvan „Homerom našeg veka“ (str. 536)! Sa tim generalno dolazi do promene odnosa prema dugokosim mladićima, kada se u štampi navode mišljenja sociologa da je duga kosa tinejdžera reakcija na militarizam, da ona nije više samo modna ekstravagantnost već odraz duha pobune – izraz otpora protiv ratne politike i segregacije.

Jugoslovenska javnost je o hipicima i hipi pokretu u celini imala ambivalentan stav. Prve reakcije bile su negativne jer su oni shvatani kao sekta koja uživa u LSD-u, marihuani i drugim opojnim drogama, da su opsednuti pilulama, seksom i rokenrolom i da je pod njihovim uticajem nastao takozvani psihedelični (esid) rok, onaj koji se stvara, izvodi i sluša pod uticajem narkotika. Međutim, niko nije osporavao vrednosti muzičkih bendova koji su na neki način bili perjanice hipi pokreta: *The Byrds, The Mamas & the Papas, The Doors, Jefferson Airplane, Grateful Dead, Pink Floyd*. Nakon članaka koji su izražavali sumnju u pokrete bitnika i hipika, koji su ocenjeni kao besmisleni i besciljni, pojavili su se prvi javni istupi i partijska proučavanja iz kojih je proizlazilo da su hipici pripadnici studentske omladine koju podržavaju univerzitetski profesori i

intelektualci, da su oni protiv materijalizma, da ruše sve granice, rasne i klasne barijere i da se najglasnije bore protiv nuklearnog naoružanja i protiv rata u Vijetnamu. Analize i izveštaji univerzitetskih i partijskih stručnjaka i državnih organa o novoj levisi obuhvatale su i hipi pokret, pri čemu je sugerisano da bi sinergija političke nove levice i hipi pokreta mogla da ima revolucionarni potencijal, koji može biti važan za „revolucionarni preobražaj“ zapadnih društava (str. 554). Na kraju, autor piše o hipicima u Jugoslaviji, o njihovim okupljanjima na stepeništima Beograda, večerima poezije, „hipi seansi“ koju je priredila beogradska slikarka Olja Ivanjicki, o Dubrovniku kao „Hipivilu“, u kome su se susretali „domaći“ i inostrani hipici i o čuvenom hipi mjuziklu *Kosa (Hair)*, održanom u beogradskom Ateljeu 212, maja 1969, samo godinu dana nakon premijere *Kose* u Njujorku, na velikoj brodvejskoj sceni (*Biltmore Theatre*). Poslednje poglavlje knjige Aleksandra Rakovića je neka vrsta apendiksa, u kome se govori o sličnostima i razlikama rokenrola u Jugoslaviji i državama Istočnog bloka do 1969. godine.

Rakovićevo delo o razvoju jugoslovenskog rokenrola u celini pruža odličan uvid u evropeizaciju i modernizaciju jugoslovenskog, dakle i srpskog društva. Tih decenija se na pozapadnjavanje nije gledalo sa prezirom i užasom kao danas, jer su gotovo svi želeli da sopstveni životni standard približe onom evropskom. Recimo, nedeljnik *TV novosti* 1967. godine zaključuje da beogradske *Elipse* uspeh duguju „permanentnoj želji“ Jugoslovena da žive „evropejski“ (str. 417)! Muzika na taj način postaje pokazateljem opštedruštvenih stremljenja. Pažljivi sociolog će, takođe, u Rakovićeve analizama otkriti jednu veoma bitnu stvar koju ovaj ne iznosi eksplicitno: da se srpska kulturna tradicija ne iscrpljuje u nacionalnom folkloru, fruli, trubi, jeleku i opancima već da se sasvim zasnovano može govoriti i o srpskoj „gitarskoj“, rok tradiciji ponikloj u uslovima urbanizacije jugoslovenskog društva; to društvo bilo je prepoznatljivo po urbanim rokernskim potkulturama i subverzivnim stilovima, kao i odgovarajućim identitetima. Potkulture iznikle na temeljima rokenrola bazirane su prevashodno na subverzivnim i rezistentnim strategijama. Njih karakteriše odbijanje da se podrede važećim procedurama u kulturi podređivanja, što je, ma koliko se to tada činilo nevažnim, bilo od velike

važnosti za demokratizaciju jugoslovenskog društva i političkog sistema. Zato je studija Aleksandra Rakovića mnogo više do obična istorija ili hronologija jugoslovenskog roka. Njena vrednost utoliko je veća jer su svi događaji praćeni iz više naučnih uglova: istorijskog, sociološkog, politikološkog i kulturološkog. Tek u takvom multiteorijskom diskursu moguće je videti „širu sliku“, u kojoj su beogradski, zagrebački i ini rok muzičari ili bendovi samo uslovno razdvojeni. Njihova socio-kulturna matrica je zajednička – jugoslovenska; oni proizlaze iz nje, delaju u okviru nje i uglavnom je obogaćuju, mada njihovi osnovni poticaji dolaze iz zapadnog sveta.

U medijskim predstavljajima svoje knjige, Aleksandar Raković je iskazao nameru da nastavi istraživanja produkcije, difuzije i recepcije pop i rok muzike u Jugoslaviji i Srbiji. Istraživanje u ovoj knjizi zaustavlja se na šezdesetosmoj godini, ali otada do danas rokenrol je doživljavao i preživljavao brojne faze, manje ili više kreativne. Sedamdesete su takođe važne u smislu doprinosa

ove muzike celokupnom razvoju kulture (mode, moralnih shvatanja, estetskog ukusa, načina komuniciranja, plesa, slenga), a pank rok i takozvani novi talas u Jugoslaviji osamdesetih ostavili su dubok trag u muzičkim krugovima i izvan granica zemlje. Novonastale okolnosti (društvene, kulturne i tehnološke), tokom sedamdesetih godina minulog veka do danas, otvarale su nove puteve muzičkog izražavanja u okviru srpske rok muzike koja je, što se tiče odnosa sa svetom, bazirana na principima uzimanja i davanja. Utoliko su očekivanja od narednih (od autora najavljenih) istraživanja velika i opravdana. Naime, već ovom prvom knjigom o jugoslovenskom rokenrolu Raković je sebi postavio visoke teorijske standarde. On je takođe drugim mladim istraživačima dao podsticaj i teorijsku građu za otkrivanje novih dimenzija rokenrola u geokulturnom okviru regiona nastalog na razvalinama bivše nam zajedničke države.

Nikola Božilović

Jedan historiografski pogled na jugoslovenstvo i Jugoslaviju iz bošnjačke i bosansko-hercegovačke perspektive

Husnija Kamberović, *Hod po trnju: Iz bosanskohercegovačke historije 20. stoljeća*, Sarajevo: Institut za istoriju, 2011.

Husnija Kamberović (1963), upravnik Instituta za istoriju u Sarajevu, verovatno je najistaknutiji bosansko-hercegovački istoričar srednje generacije. U predgovoru knjige autor obavestava čitaoca da je nudi u nedostatku jedne istorije BiH u XX veku. Istovremeno, skreće pažnju da to nije uistinu istorija BiH u XX stoleću, već „više pregled onoga što sam ja pisao o toj historiji“ (7). Sabrano je u ovoj knjizi 15 priloga, objavljivanih između 1997. i 2010. godine, pod sledećim nazivima: „Projugoslavenska struja među muslimanskim političarima 1918. godine“; „Politička djelatnost Mehmeda Spahe od 1929. do 1939. godine“; „O nekim inicijativama za reviziju agrarne reforme u Bosni i Hercegovini 1941-1942“; „Najnoviji pogledi na Drugi svjetski rat u Bosni i Hercegovini“; „Upotreba historijskih mitova: Drugi svjetski rat i balkanski ratovi koncem 20. stoljeća“; „Osnovna obilježja razvoja društva u Bosni i Hercegovini od 1945. do 1953. godine“;

„Stavovi rukovodstva komunističkog pokreta u Bosni i Hercegovini o sukobu sa Informbiroom 1948. godine“; „Mostarsko savjetovanje 1966. godine“; „Stav političke elite o nacionalnom identitetu Muslimana u Bosni i Hercegovini sredinom 1960-ih godina“; „Josip Broz Tito i nacionalni identitet Muslimana u Bosni i Hercegovini – dva viđenja“; „Konstruiranje didentske slike u komunističkom pokretu u Bosni i Hercegovini: Slučaj Avde Hume“; „Izbor Džemala Bijedića za predsjednika SIV-a 1971. godine“; „Suvremena bošnjačka elita: Između elite i marginalnih skupina“; „Krize – pregovori – rat u Bosni i Hercegovini“; „Neke napomene o prethistoriji rata u Bosni i Hercegovini i građenju sjećanja na rat“. Pošto je nemoguće na skučenom prostoru prikazati svaki od pomenutih tekstova, tematski će se za ovu priliku povezati oni koji su najbliže povezani sa Jugoslavijom i jugoslovenstvom.